

Юлія СУББОТОВИЧ,
Ольга АНТРОПОВА

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Виокремлено комплекс індикаторів, що використовують для оцінки фінансової безпеки в Україні. Проаналізовано системи оцінки фінансової стабільності розвинених країн. Здійснено оцінку рівня фінансової безпеки України та досліджено основні тенденції її зміни.

Фінансова безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки. Це своєрідний індикатор і критерій ефективності діяльності фінансової системи держави. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед Україною. Проте на сьогодні в Україні не створено достатніх умов для нормального функціонування системи фінансової безпеки.

В умовах поглиблення світової фінансової нестабільності, посилення загроз для усіх ланок фінансової безпеки перегляду та корекції потребують деякі значення її індикаторів, оскільки існуючі не відповідають особливостям вітчизняної економічної й фінансової системи та сучасним економічним реаліям (поглиблення боргової кризи у Європі, зниження темпів економічного розвитку у глобальному масштабі, високий рівень "кредитованості" більшості держав.

Окрім питання щодо безпеки тієї чи іншої ланки фінансово-кредитної сфери знайшли своє висвітлення в роботах О. Барановського, І. Бінька, О. Василика, Т. Варналія, Т. Вахненка, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Єрмошенка, В. Кравченка, Г. Логвиної, І. Лукінова, Ю. Любимцева, В. Мунтіяна, А. Наговіцина, Г. Пастернака-Таранушенка, І. Радіонової, М. Савлука, І. Сухорукова, А. Чухна, В. Шлемка,

М. Карлберга, Р. Масгрейва, М. Мілера та ін. Зокрема, в роботах цих авторів розглянуто питання визначення сутності категорії фінансової безпеки, наведено перелік індикаторів фінансової безпеки й деякі підходи до їх класифікації, запропоновано певні напрямки забезпечення фінансової безпеки.

Метою даного дослідження є виокремлення системи показників, які використовують в оцінці рівня фінансової безпеки як в Україні, так і за кордоном, систематизація та аналіз їх значень для України (на основі статистичних даних) з точки зору наближеності до встановлених критичних меж. Розробка можливих рекомендацій щодо удосконалення системи індикаторів та їх критичних значень відповідно до сучасних реалій.

Вперше фінансову безпеку грошового обігу через призму співвідношення позабанківського і банківського обігу грошей як індикатора тіньової економіки розглянув Ф. Каган у 1958 р. [3]

Сучасний стан фінансової безпеки характеризується певним набором показників. Кожен з індикаторів має своє граничне (найменше чи найбільше) значення, яке встановлено залежно від рівня економічного розвитку країни. Відхилення фактичного значення свідчать про необхідність профілактики або усунення причин, що їх зумовлюють.

Сукупність індикаторів, що характеризують стан фінансово-кредитної сфери, на думку М. Єрмошенка [2], є найважливішою вхідною інформацією, на якій має базуватися весь процес стратегічного планування фінансової безпеки. У системі показників економічної безпеки виокремлюють такі основні індикатори: 1) рівень і якість життя; 2) темпи інфляції; 3) норма безробіття; 4) економічне зростання; 5) дефіцит бюджету; 6) величина державного боргу; 7) стан золотовалютних резервів; 8) діяльність тіньової економіки; 9) стан екології [2] та ін.

Індикатори фінансової безпеки відображають специфіку певного рівня управління (громадян, домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, галузі господарського комплексу, регіонів, банківської системи, фондового ринку, держави) або таких її складових, як безпека грошового обігу, інфляційна, валютна, бюджетна, боргова й інвестиційна безпека. Кожна зі складових характеризується певними показниками, які застосовують в оцінці стану безпеки відповідного сектору (рис. 1).

Щодо порогових значень індикаторів – їх визначають індивідуально для кожної країни по кожному з індикаторів. Можна визначити кілька порогових значень – за оптимістичного, нейтрального та песимістичного сценарію. Для оцінки фінансової безпеки Україні використовують порогові значення індикаторів, які наведені у Методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня фінансової безпеки, затверджених Наказом Міністерства економіки України.

У зарубіжній практиці розроблена розгалужена система показників, їх критичних значень, які характеризують стан економіки, включаючи і фінансовий сектор. У Європейському Союзі існує система фінансових критеріїв (відповідно до Маастрихських угод), яким повинні відповідати країни-учасниці та кандидати на вступ (табл.1).

Більшість показників фінансової безпеки у ЄС та України мають ідентичні критичні значення, що, з одного боку, сприяє можливій інтеграції України у європейське співтовариство, а з іншого, не враховує особливості вітчизняної економіки як перехідної та такої, що розвивається. Окрім цього, остання боргова криза у ЄС, що триває і досі, змусила країни-члени переглянути максимально допустимі значення індикаторів фінансової безпеки в бік їх зниження. Так, у 2010 р. внесено зміни у Пакт стабільності та зростання ЄС, які передбачають зниження критичного значення дефіциту до 0,5% ВВП, допустимий рівень інфляції визначається як середній серед 3-х країн членів із найменшим рівнем інфляції за поточний рік. За порушення критичних значень встановлені штрафні санкції.

На основі багаторічного досвіду міжнародні інститути, зокрема МВФ, розробили систему показників, за допомогою яких оцінюють стан фінансової безпеки країни та прогнозують майбутній розвиток. Окрім загальноприйнятих, МВФ розраховує показник ВВП на душу населення, індекс покриття експорту імпортом, індекс відкритості економіки та ін. показники фінансової безпеки, розроблені російським інститутом перехідної економіки [4].

Розрахунок показників дає змогу оперативно реагувати на негативні їх зміни. Так, у господарській практиці Франції застосовують так звані індикатори тривоги – прості чи складні показники, що виражають зміну будь-якої економічної чи фінансової величини і визначають її раціональний поріг. Їх розглядають як засіб, що дає можливість оцінити розвиток економіки порівняно з планом. Серед установлених п'яти два, по суті, є індикаторами саме фінансової безпеки: ціни (інфляція) та виробничі інвестиції.

У США для інформування про короткострокову еволюцію економіки і з'ясування

ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР

Складова фінансової безпеки	Ключові індикатори
Безпека грошово-кредитного сектору	<ul style="list-style-type: none"> – рівень монетизації (Агрегат М3 до ВВП), %; – ВВП / Агрегат М2 (швидкість обігу), об.; – обсяг готівки, % до ВВП; – рівень інфляції (до грудня попереднього року), %; – питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів банків, %; – рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %.
Бюджетна безпека	<ul style="list-style-type: none"> – рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %; – дефіцит (профіцит) державного бюджету/ВВП, %; – дефіцит (профіцит) торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %; – обсяг трансфертів з державного бюджету до ВВП, %.
Валютна безпека	<ul style="list-style-type: none"> – темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США, %; – обсяги депозитів в іновалюті / загальні обсяги депозитів (рівень доларизації), %; – валові міжнародні резерви України.
Боргова безпека	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг державного боргу до ВВП, %; – рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США; – державний зовнішній (внутрішній) борг до річного експорту товарів і послуг, %; – обсяги платежів з обслуговування зовнішнього (внутрішнього) боргу / дохід державного бюджету, %; – заборгованість уряду за державними цінними паперами / ВВП, %.
Безпека страхового ринку	<ul style="list-style-type: none"> – проникнення страхування (страхові премії / ВВП), %; – “щільність страхування” (страхові премії на 1 ос.), дол. США; – частка довгострокового страхування в обсязі зібраних страхових премій, %; – рівень страхових виплат, %; – частка премій перестраховиків-нерезидентів, %.
Безпека банківського ринку	<ul style="list-style-type: none"> – частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %; – обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП.
Безпека фондового сектору	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг номінальної капіталізації ринку акцій / ВВП, % – дохідність ОВДП, %; – частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %.

Рис. 1. Основні індикатори фінансової безпеки країни за складовими [5]

коливань або зміни тенденції застосовують “попередні показники” [2].

З метою забезпечення боргової безпеки конституція Німеччини містить обмеження щодо надходження коштів до держбюджету

за рахунок державних запозичень – обсяг кредитів, які залучає держава для фінансування бюджетного дефіциту у фінансовому році, не може перевищувати суми запланованих у бюджеті інвестиційних витрат.

Таблиця 1

Порогові значення основних індикаторів безпеки фінансової сфери [8]

№	Назва показника	Порогові значення індикаторів			
		за Маастріхтськи- ми критеріями	за методикою Мінекономіки		
			міні- мальне	макси- мальне	оптимальне
1	Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	3%*	0%	5%	не більше 3%
2	Рівень перерозподілу ВВП через бюджет, %	–	5%	35%	не більше 30%
3	Державний борг (внутрішній і зовнішній), % до ВВП	60%	5%	70%	не більше 55%
4	Внутрішній державний борг, % до ВВП	–	5%	40%	не більше 30%
5	Зовнішній державний борг, % до обсягу експорту	–	10%	90%	не більше 70%
6	Рівень монетизації економіки, %	–	10%	100%	не більше 50%
7	Інфляція в цілому, %	3,1%*	-5%	20%	не більше 7%
8	Темпи зміни індексу офіційного курсу національної валюти, %	–	-10%	15%	не більше 6%
9	Обсяг золотовалютних запасів, місяці імпорту	–	0,5	15	не менше 3
10	Доходність державних цінних паперів, %	не більше 8,5%	1%	15%	3–4%
11	Відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВВП, %	–	30%	95%	60–90%

* За умовами, що діють у період із 2010 р., значення тимчасово змінені.

Рис. 2. Темпи інфляції в Україні у 2007–2017 рр. (прогноз МВФ)

Суворо регулює зарубіжне законодавство і кредити, які гарантує уряд.

Однією із найважливіших складових процесу забезпечення фінансової безпеки України є адекватне визначення її фактичного стану.

У табл. 2 наведена система значень індикаторів фінансової безпеки України у 2007–2011 рр. Розглянемо детальніше окремі з них.

Рівень інфляції – виявляється у зростанні цін, що призводить до знецінення ко-

Таблиця 2

Основні індикатори стану фінансової безпеки України у 2007–2011 рр. [7, 9]

Показники, одиниця виміру	Порогові значення	Фактичні значення				
		2007	2008	2009	2010	2011
<i>Бюджетна безпека</i>						
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	не більше 30	30,5	31,4	29,8	28,7	30,6
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	не більше 3	-1,4	-1,3	-3,9	-5,9	-3,1
Відношення дефіциту / профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	не більше 5	5,8	7,8	1,3	2,3	3,9
Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	не більше 10	7,36	6,23	6,8	7,2	7,6
<i>Безпека грошового ринку та інфляційних процесів</i>						
Рівень монетизації, %	не більше 50	46,1	44,1	56,4	54,6	45,5
Обсяг готівки, % до ВВП	не більше 4	6,7	7,1	7,6	7,3	6,7
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	не більше 107	104,2	115,5	112,3	109,1	104,6
Довгострокові кредити, %	не менше 30	67,3	68,6	62,9	56,1	52,0
Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % ВВП	не менше 30	35,3	38,8	32,7	28,6	26,6
<i>Валютна безпека</i>						
Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара, %	не більше 106	100	96	155	101,8	100,4
Відношення обсягів депозитів в іновалюті до загальних обсягів депозитів, %	не більше 25	36,6	32,5	30,6	30,3	25,2
Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	не менше 3	3,5	3,7	4,2	4,3	3,8
<i>Борсова безпека</i>						
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	не більше 55	12,3	19,9	34,8	39,9	36,0
Відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП, %	не більше 25	8,8	6,8	6,9	7,2	8,1
Відношення обсягу державного внутрішнього боргу до ВВП, %	не більше 30	2,7	2,2	3,8	5,6	5,8
Рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу, дол. США	не більше 200	228	242	370	499	537
<i>Безпека страхового і фондового ринків</i>						
Показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	не менше 8	2,61	2,69	2,3	3,4	4,1
Рівень страхових виплат, %	не менше 30	23,3	29,9	35,0	30,9	32,2
Частка довгострокового страхування, %	не менше 30	3,9	4,3	4,4	4,2	4,5
Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, %	не більше 25	5,5	4,9	1,3	2,3	2,5

штів населення і суб'єктів підприємницької діяльності та порушення справедливого розподілу благ у суспільстві. При зменшенні споживчого попиту на товари інфляція в розмірі до 4% може сприяти зростанню виробництва і стати стимулом до економічного зростання. Коли темпи інфляції переходять межу 5%, темпи економічного зростання починають зменшуватися, а коли інфляція сягає 25–45%, економічне зростання припиняється, на зміну йому приходять стагнація й спад виробництва, який поступово поглиблюється. При стагнації понад 5 років держава втрачає фінансову незалежність.

Єдиної думки щодо порогового значення рівня інфляції немає. Так, деякі дослідники визначають 5%; згідно із критеріями вступу до ЄС цей показник становить 3,1% [3]. Середній же показник для України за період (12,6%) далекий від цих меж, що негативно позначається на рівні фінансової безпеки.

Рівень боргової безпеки України визначається зіставленням, відповідно, внутрішнього або зовнішнього боргу України з об-

сягами річного ВВП. Інформацію про обсяг боргів та витрат державного бюджету на їх погашення та обслуговування надає Міністерство фінансів України. Затяжна економічна криза, яка охопила українську економіку ще на початку 1990-х, нестабільність фінансової системи, криза неплатежів, падіння ВВП призвели до виникнення значного внутрішнього та зовнішнього боргів України. Збільшення обсягів боргу спричинено переважно необхідністю покриття дефіциту державного бюджету, проте запозичені кошти часто використовували не за цільовим призначенням. В Україні також не існує чіткої державної стратегії управління державним боргом, що теж значно погіршує стан боргової безпеки України. Критерієм “безпеки” боргів є спроможність держави їх погашати й обслуговувати. У міжнародній практиці зовнішній державний борг вважається “безпечним”, якщо не перевищує 60%. Рівень та структура боргу наведені на рис. 3. Зважаючи на недостатні обсяги міжнародних резервів, деякі дослідники ви-

Рис. 3. Відношення державного боргу до ВВП (на кінець відповідного року) у 2007–2011 рр.

значають критичний розмір внутрішнього боргу для України у розмірі 30% від ВВП.

Експерти МВФ обґрунтували, що пороговою сумою зовнішнього боргу для держав з низьким і середнім рівнем доходів є 49,7% ВВП. Україна уже наблизилася до цих показників. Характеризуючи стан боргової безпеки України, варто розрахувати такий показник, як темп зростання державного боргу стосовно темпів зростання ВВП. Критичним вважається відношення, яке більше за 1. У 2011 р. темп зростання ВВП становив 5,2%, а темпи зростання державного боргу – 13,4%, відношення темпів – 2 од., що значно перевищує порогове значення і характеризує рівень боргової безпеки України як досить низький.

Дуже важливим показником стану фінансової безпеки є дефіцит державного бюджету – перевищення обсягів видатків над обсягами його доходів. Рівень дефіциту визначається як відношення обсягу дефіциту до річного обсягу ВВП. Для країн зони євро бюджетний дефіцит не повинен перевищувати 3%, а для України, з її невисоким рівнем платоспроможності, – 1% до ВВП. За період 2007–2011 рр. дефіцит державного бюджету у середньому становив 2,3% (табл. 2 та рис. 4), що в загальному не виходить за рамки критичних значень.

Значний обсяг дефіциту державного бюджету негативно впливає на всі інші

складові фінансової безпеки держави, тому контроль за його рівнем є важливою складовою бюджетної політики держави.

Фактичні значення за період перевищують критичні, що свідчить про розбалансованість фінансової системи та зниження рівня фінансової безпеки через необхідність здійснення запозичень для покриття дефіциту державного бюджету, що збільшує обсяги державного боргу.

Щодо рівня монетизації як показника фінансової безпеки України, то він визначається у конкретному році як відсоткове відношення обсягу грошової маси до річного обсягу ВВП. Фактично він відображає рівень забезпечення економіки грошовими ресурсами. Рівень монетизації економіки України в 2007 р. становив 46,5% а за підсумками 2011 р. – 45,5%. При цьому протягом досліджуваного періоду цей індикатор перевищував нормативні значення у 50%. Допоміжним показником, який характеризує стан грошово-кредитного сектору, є курс гривні до долара за період, а також індекс зміни курсу валют за рік. За цим індикатором монетарну безпеку можна охарактеризувати протягом останніх років як стабільну.

Найбільшу загрозу фінансовій безпеці становили: високий рівень інфляції та зростання дефіциту зовнішньоторговельного

Рис. 4. Дефіцит державного бюджету України у 2007–2017 рр. (прогноз МВФ)

балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі.

На основі сукупності показників Міністерство економіки розробляє інтегральний показник фінансової безпеки України.

Отже, на основі базових індикаторів фінансової безпеки за останні 5 років можна розрахувати динаміку зміни рівня фінансової безпеки. Стан безпеки України протягом періоду спочатку погіршився, сягнувши мінімального значення у 2009 р., що спричинено світовою фінансовою нестабільністю, а до кінця періоду поступово покращувався, проте докризових значень досягли не всі індикатори фінансової безпеки.

Порівнюючи показники фінансової безпеки України за кілька останніх років з пороговими значеннями, можна дійти висновку про деяке покращення ситуації, хоча криза 2008 р. серйозно вплинула на основні макроекономічні індекси. Показники рівня інфляції, внутрішнього боргу, дефіциту бюджету, рівня монетизації (згідно з офіційною статистикою) не перевищують порогових значень. Занепокоєння викликають показники вартості кредитів, міжнародних резервів, зовнішнього боргу, що знаходяться в зоні ризику.

До позитивних змін у сфері розробки ефективного механізму оцінки рівня фінансової безпеки слід віднести остаточне затвердження методики оцінки фінансової безпеки країни, тобто перелік ключових індикаторів для кожної сфери, механізм їх розрахунок та систему критичних значень для кожного із них. Також протягом останніх років визначені суб'єкти, на яких покладено завдання постійного моніторингу рівня фінансової безпеки на основі зазначених індикаторів.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека: Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: Изд-во КНТЕУ, 2001. – 309 с.
3. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
4. Маринич Т. О. Компаративний аналіз індикаторів фінансової стабільності України. Механізм регулювання економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_3/5_2.pdf
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України // Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat.
6. Наконечна Н. В. Львівський ДУВС Тенденції індикаторів фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlntu/21_9/295_Nak.pdf.
7. Основні показники соціально-економічного розвитку України за 2007–2011 роки (січень–березень) – аналітичні матеріали – www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державного комітету статистики України.
8. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України: Монографія / Передмова акад. НАН С. І. Пирожкова. – К.: НІПНБ, 2005. – 140 с.
9. Україна в цифрах 2007–2011 – статистично-аналітичний випуск – www.minfin.gov.ua – Офіційний сайт Міністерства економіки України.